

پایه دهم

ما برای
بیست

علوم و فنون ادبی ۱

فاطمه اکران - محمد رزمی

درسنامه سؤال‌های امتحانی با پاسخ تشریحی امتحان نهایی

سؤال‌های امتحانی متنوع به صورت طبقه‌بندی شده به همراه پاسخنامه تشریحی

درسنامه‌های کاملاً آموزشی و گام به گام با مثال‌های فراوان و نکات کاربردی در مباحث عروض و قافیه و آرایه‌های ادبی

درسنامه‌های کامل برای تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی همراه با نمودارها و جداول کاربردی و خط سیر زمانی برای بهتر به خاطر سپردن مطالب

پاسخ کامل به خودارزیابی‌ها و کارگاه‌های تحلیل فصل کتاب درسی

امتحان‌های نوبت اول و دوم

به همراه یک جلد ضمیمه رایگان جمع‌بندی موضوعی علوم و فنون دهم

Jet Questions
سؤال‌های پیشرو
برای بیست گرفتن

مقدمه ناشر

کپی راجع به مجموعه «ماجرای بیست»

تا حالا به این فکر کردین که یه دانش آموز توی ۲۴ ساعت شبانه روز چی کار می کنه؟
هفت هشت ساعت می خوابه و استراحت می کنه.

حدافل هفت ساعت تو مدرسه ست که شیش ساعتش رو سر کلاسه و (احتمالن) داره درس گوش می ده.

حدود یک ساعت تو راه خونه به مدرسه و مدرسه به خونه ست.

سه چهار ساعتی هم توی خونه با کتابا و درساش مشغوله و گشتی می گیره.

چهار پنج ساعت از وقتش هم می ره برای غذاخوردن، حضور در آغوش گرم خانواده و کارای شخصی مهم و بازی گوشه (که شامل گوشه بازی هم می شه!).

حُب! با این حساب و کتابا معلوم می شه یه دانش آموز، ۷۵/۶۲۵ درصد از زمان بیداریش رو با درس و مشق و کتاب و مدرسه و معلم می گذرونه با کلی اتفاقات تلخ و شیرین؛ پس بی راه نیست که بگیم:

«ماجرای بیست» ماجرای اصلی زندگی یه دانش آموزه.

ما توی خیلی سبز، این مجموعه رو آماده کردیم چون واقعن دلمون می خواد داستان مدرسه رفتن و درس خوندن شما و این عمری که به پاش گذاشتین، پایان خیلی خوش و شکوهمندی داشته باشه!

اگه ماجراهای جالب خودتون با درساتون رو به صورت مطلب، عکس، سلفی، خاطره، فیلم و فیلم نامه ... برامون بفرستین، خیلی رو سرمون منت گذاشتین. ما حتمن ماجراهاتون رو یه جایی (مثلن تو سایت خیلی سبز یا شاید هم چاپ بعدی کتاب) منتشر می کنیم.

ماجرای من و علوم و فنون ادبی ۱

من آدم حسودی نیستم ولی تو این یه مورد به بچه های انسانی خیلی حسودیم می شه! علوم و فنون ادبی یکی از دلنشین ترین مباحث درسیه که فقط بچه های انسانی دارن. این کتاب، دروازه اصلی ورود به بهشت ادبیات فارسیه. فک کن! با این دانش، زیون سعدی و حافظ و قیصر و سهراب و فروغ و ... می فهمی و تا آخر عمرت از هم صحبتی با اونا حال می کنی. قدر این درس رو بدونید.

ممنون از آقای محمد رزمی که با قلم شیرینش این کتاب رو خوندمی تر کرد و سرکار خانم اکران که حتی در سفر و مهمانی هم از این کتاب غافل نشدند و با ذوق و تجربه شون به کتاب، اعتبار بیشتری بخشیدند و سپاس از همه دوستای خیلی سبزی خودم؛ از جمله دوست خوبم، مدیر باصلا بت تولید، آقای مهندس مهدی بقایی و بقیه برو بچه های واحد تولید: آقای سهیل سمایی، سرکار خانم زهره جلیوند، سرکار خانم مرضیه عزیزاده، آقای فرشید اعرابی، خانم لیلا رشیدی، آقای محسن کامران پور، خانم منیره سادات فرهانیان، خانم معصومه ارچندانی و همکاری واحد تألیف: سرکار خانم انسیه میرجعفری، آقای امیر محمدبیگی، خانم سیده مریم طاهری، خانم زهره قموشی.

شاد باشید

مقدمه مؤلفان

به نام خداوند خوبی‌ها

سلام به شما دوست عزیز و یار همراه!

کتابی که پیش روی شماست، قرار است تا حدی کمک‌آموزشی باشد، ولی فقط تا حدی! حدش البته بستگی به شما دارد. اگر دل به مطلب بدهی و خوب بخوانی، همراه خیلی خوبی برایت خواهد بود. سعی کرده‌ایم همه مطالب کتاب درسی را با بیانی متفاوت و جذاب پوشش دهیم و هر چیزی را که به دردت می‌خورد، از صفر تا صد بیاوریم.

در بین درس‌ها مطالبی را با قلم دیگری می‌بینی. **این‌شکلی!** این مطالب برای توضیح بهتر کتاب آمده‌اند و حفظ‌کردنشان الزامی نیست؛ اما توصیه اکید و مؤکد می‌کنیم این‌ها را هم خوب بخوان. به دردت می‌خورد!

بعضی از درس‌های کتاب علوم و فنون حفظ‌محور هستند؛ مانند دروس تاریخ ادبیات و برخی دیگر مهارت‌محور؛ مانند عروض و قافیه یا آرایه‌های ادبی. مهم این است که هر درس را با رویکرد مناسب خودش بخوانی و وقت لازم را برای هر یک تنظیم کنی. ضمناً در هر درس علاوه بر پاسخ کامل خودآزمایی‌ها، چند پرسش هم آمده است تا بتوانی خودت را محک بزنی.

حواستون باشه، سؤال‌های با علامت سخت‌ترین سؤال‌های هر بخش. اگه به کم‌تر از ۲۰ راضی نمی‌شینی، بعد از تسلط روی سؤال‌های دیگه، برید سراغ اون‌ها.

امیدواریم ما را از نظرات سازنده‌ات بهره‌مند کنی. منتظریم ... یا حق.

هر چه گفتیم جز حکایت دوست

در همه عمر از آن پشیمانیم

فهرست

فصل سوم

۷۲	درس هفتم: سبک و سبک‌شناسی (سبک خراسانی)
۷۷	سؤال‌های امتحانی
۸۱	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۸۲	درس هشتم: وزن شعر فارسی
۸۵	سؤال‌های امتحانی
۹۰	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۹۲	درس نهم: موازنه و ترصیع
۹۴	سؤال‌های امتحانی
۹۷	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۹۸	کارگاه تحلیل فصل سوم

فصل چهارم

۹۹	درس دهم: زبان و ادبیات فارسی در سده‌های پنجم و ششم و ویژگی‌های سبکی آن
۱۰۷	سؤال‌های امتحانی
۱۱۲	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۱۱۵	درس یازدهم: قافیه
۱۲۰	سؤال‌های امتحانی
۱۲۳	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۱۲۵	درس دوازدهم: جناس و انواع آن
۱۲۸	سؤال‌های امتحانی
۱۳۱	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۱۳۳	کارگاه تحلیل فصل چهارم
۱۳۶	خلاصه درس‌ها
۱۴۴	مشاوره شب امتحان
۱۴۵	آزمون‌های نیم‌سال دوم

فصل یکم

۷	درس یکم: مبانی تحلیل متن
۱۲	سؤال‌های امتحانی
۱۶	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۱۹	درس دوم: سازه‌ها و عوامل تأثیرگذار در شعر فارسی
۲۲	سؤال‌های امتحانی
۲۴	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۲۶	درس سوم: واج‌آرایی، واژه‌آرایی
۲۸	سؤال‌های امتحانی
۳۰	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۳۲	کارگاه تحلیل فصل اول

فصل دوم

۳۴	درس چهارم: تاریخ ادبیات پیش از اسلام و قرن‌های اولیه هجری
۳۹	سؤال‌های امتحانی
۴۳	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۴۵	درس پنجم: هماهنگی پاره‌های کلام
۴۸	سؤال‌های امتحانی
۵۲	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۵۵	درس ششم: سجع و انواع آن
۵۷	سؤال‌های امتحانی
۵۹	سؤال‌های چهارگزینه‌ای
۶۱	کارگاه تحلیل فصل دوم
۶۳	آزمون‌های نیم‌سال اول

واج آرایی، واژه آرایی

فردوسی: بزرگ همه حماسه‌سرایان،
شاخ شاخان!

تا به حال به تکرار یک صدا در طول چند کلمه دقت کرده‌ای؟ اصلاً بگذریم یک مورد دیگر سؤال را پرسیم. به این دو ترکیب نگاه کن: «باد بامداد»، «نسیم صبح»، اگر جای باد و نسیم را در این دو ترکیب عوض کنیم، به نظرت فرقی می‌کند؟ یعنی بشود: «باد صبح» و «نسیم بامداد»، ترکیب‌های اول انگار قشنگ‌تر بود. چرا؟ علت در چیزی نهفته است به نام «واج آرایی»، در ترکیب‌های نخست، بین باد و بامداد، صداهای «ب» و «د» تکرار شده بود، همین‌طور بین نسیم و صبح هم صدای «س»، (هر چند شکل نوشتن «س» و «ص» فرق دارد، ولی در درس‌های قبیل آموختیم که یک صدا می‌تواند به دو صورت نوشته شود). همین تکرار باعث ایجاد هماهنگی در ذهن ما می‌شود.

واج آرایی بعضی وقت‌ها فقط تکرار چند واج است و صرفاً تأثیر موسیقایی دارد. مثل همان مثال‌های باد و نسیم؛ ولی بعضی وقت‌ها پیچیده‌تر می‌شود و تکرار صدا، تأثیر معنایی هم می‌گذارد. مثلاً این عبارت را ببین: «صدای سنگین سکوت در سر سرا پیچیده بود». با تکرار صدای «س» انگار نافود آگاه دارند به آدم می‌گویند: هیسسسس! این مادویی است که واج آرایی می‌کند! یا مثلاً این یکی مثال را ببین:

رشته تسبیح اگر بگسست معزوم بدار
دستم اندر ساعد ساقی سیمین‌ساق بود **«حافظ»**

تکرار صدای «س» و ارتباط آن با تسبیح، یادآور ذکر «سبحان الله» گفتن است.

تکرار واج و واژه در زبان عادی، پسندیده نیست. اما در زبان ادبی تکرار بر جاذبه، کشش و گوش‌نوازی سخن می‌افزاید. شاعران و نویسندگان یا از تکرار «واژه» سود می‌برند و یا از تکرار «واج» (یا صدا) بهره می‌گیرند. گاهی کل «عبارت» یا «جمله» را هم تکرار می‌کنند. پس آرایه تکرار در سه سطح رخ می‌دهد:

1 واج (که به آن واج آرایی می‌گوئیم) **2** کلمه **3** جمله یا عبارت

تمرین

نوع تکرار را در بیت‌های زیر مشخص کنید.
الف) خیال روی کسی در سر است هر کس را
ب) هر چه کنی بکن، مکن ترک من ای نگار من
مرا خیال کسی کز خیال بیرون است
هر چه تری ببر، مبر سنگدلی به کار من

واج آرایی

«تکرار یک واج (صامت یا مصوت) در سخن است؛ به گونه‌ای که بر موسیقی و تأثیر آن بیفزاید».

در این تعریف سه نکته مهم وجود دارد:

1 برای به وجود آمدن آرایه واج آرایی، تکرار «واج» مهم است نه «حرف». قبلی‌ها ممکن است این دو را با هم اشتباه بگیرند.

تعریف واج و تفاوت آن را با حرف در درس یازدهم گفتیم. ملاک ایجاد واج آرایی تکرار شدن صداهاست و نه لزوماً حروف؛ یعنی ممکن است در بیتی چهار کلمه با حروف «ذ، ز، ظ، ض» داشته باشیم، در حالی که همه این‌ها یک صدا دارند. بنابراین واج آرایی به وجود می‌آید.

2 واج آرایی هم با واج‌های صامت به وجود می‌آید و هم با واج‌های مصوت؛ یعنی اگر در بیتی یک واج مصوت (آ، او، ای، ..) تکرار شود، واج آرایی داریم. نمونه‌های این کاربرد را پایین‌تر می‌بینیم.

هر تکرار واہی لزوماً واج آرایی نمی‌شود! به عبارت دیگر واج آرایی فرمول و قاعده نیست که مثلاً هر ما دیدیم واہی بیشتر از دو بار تکرار شده است، پس هتماً واج آرایی داریم. پس واج آرایی چیست؟ آلیج شری، نه؟! بیین مسئله مهم دیگری که علاوه بر تکرار در به وجود آمدن واج آرایی نقش دارد، زیابودن و افزوده شدن بار موسیقایی است. این مطلب را این طور توضیح می‌دهیم؛ برخی سداها در زبان بیشتر و برخی دیگر کم تر به کار می‌روند. مثلاً در فارسی سداهای «آ» و «ن» خیلی بیشتر از سداهای «خ» و «ژ» به کار می‌روند. به خاطر همین ممکن است در بیٹی شش بار سدا «آ» بیاید اما برای ما محسوس نباشد، ولی دو بار «خ» بیاید و کاملاً تابلو باشد! چون سدا «آ» برای ما عادی شده، اما «خ» به خاطر کاربرد کم ترش محسوس تر است. پس غلامه هواس است به این مطلب باشد که تکرار واج باید محسوس باشد و بر بار موسیقایی و تأثیر شعر اضافه کند. پس آن را کیلویی و متری نمی‌توان سنید!

خیزید و خز آرید که هنگام خزان است باد خنک از جانب خوارزم وزان است «منوچهری»

در این بیت، تکرار کدام واج‌ها موسیقی و آهنگ آن را افزوده است؟ مصوّت بلند «آ»، هفت بار در بیت بالا تکرار شده است. اگر به موسیقی و آهنگی که از بیت برمی‌خیزد، دقت کنیم درمی‌یابیم که تکرار آگاهانه یک مصوّت تا چه اندازه در غنای موسیقی این بیت مؤثر بوده و به گوش‌نوازی آن کمک کرده است. در همین بیت، تکرار صامت «خ» و «ز» در مصراع اول نیز به عنوان یک عامل ایجادکننده موسیقی لفظی درخور توجه است (پس هم تکرار مصوّت‌ها واج آرایی می‌آفریند و هم تکرار صامت‌ها).

پیش از اینت بیش از این، اندیشه عشاق بود مهرورزی تو با ما شهرة آفاق بود «حافظ»

در مثال دوم، شاعر صامت «ش» را در پنج واژه آورده است؛ یعنی، «ش» بیش از هر صامت دیگری تکرار شده و همین امر بر موسیقی بیت زیبایی آن افزوده است. این تکرار را «واج آرایی» گفته‌اند؛ زیرا آرایه‌ای است که از تکرار یک «واج» حاصل می‌شود (اگر یک کلمه یا عبارت دو یا چند بار بیاید، به آن آرایه «تکرار» می‌گویند).

خواب‌نوشین بامداد رحیل باز دارد پیاده را ز سبیل «سعدی»

در نمونه بالا، تمامی کلمات مصراع اول با مصوّت کوتاه «ی» به هم پیوسته‌اند. تکرار این مصوّت بر موسیقی بیت افزوده است. توجه: واج آرایی صامت‌ها از مصوّت‌ها محسوس تر است.

تکرار

به بیت‌های زیر توجه کنید. در این نمونه‌ها تکرار واژه بر تأثیر آهنگین بیت، افزوده است.

اگر کلمه یا عبارتی بیش از یک بار در یک بیت استفاده شود، آرایه تکرار به وجود می‌آید. مانند:

پس هستی من ز هستی اوست	تا هستم و هست دارمش دوست	«ایرج میرزا» (تکرار هستی)
ای دریغ! ای دریغ! ای دریغ!	کان‌چنان ماهی نهان شد زیر میخ	«مولوی» (تکرار دریغ)
با من بودی منت نمی‌دانستم	تا من بودی، منت نمی‌دانستم	«تکرار من، بودی و نمی‌دانستم»
رفتم چو من از میان تو را دانستم	با من بودی، منت نمی‌دانستم	«فیض کاشانی»
با من سری است با تو که گر خلق روزگار	دشمن شوند و سر برود هم بر آن سریم	«سعدی» (تکرار با و سر)

سوال وقتی کلمه‌ای تکرار می‌شود، قاعداً واج‌های آن هم تکرار شده است. پس با این حساب آیا واج آرایی هم به وجود می‌آید؟!

پاسخ خیر. به این کار همان آرایه تکرار می‌گویند و دیگر واج آرایی محسوب نمی‌کنند.

برای این که آرایه تکرار به وجود بیاید، باید هر دو کلمه چه از نظر معنی و چه از نظر لفظ کاملاً یکسان باشند. اگر لفظ یکسان باشد، ولی معنا فرق کند، جناس تام به وجود می‌آید که در درس‌های آینده با آن آشنا می‌شویم.

توجه آن چه در تکرار اهمیت دارد، جنبه موسیقایی و آوایی سخن است، نه شکل نوشتاری واژگان.

نکات اصلی درس

۱ واج آرایی: تکرار یک واج (صامت یا مصوّت) در سخن است؛ به گونه‌ای که بر موسیقی و تأثیر آن بیفزاید.

۲ تکرار آگاهانه یک واج در غنای موسیقی لفظی مؤثر بوده و به گوش‌نوازی شعر کمک می‌کند.

۳ اگر کلمه یا عبارتی بیش از یک بار در یک بیت استفاده شود، آرایه تکرار به وجود می‌آید.

۴ آن چه در تکرار اهمیت دارد، جنبه موسیقایی و آوایی سخن است، نه شکل نوشتاری واژگان.

خودارزیابی

۱- در بیت‌های زیر، نمونه‌های واج آرای را بیابید.

- الف) سرو را بین بر سماع بلبلان صبح خیز
 ب) گو بهار دل و جان باش و خزان باش، ارنه
 پ) سر ارادت ما و آستان حضرت دوست
 ت) ای تکیه‌گاه و پناه / زیباترین لحظه‌های / پر عصمت و پر شکوه / تنهایی و خلوت من / ای شط‌شیرین پر شوکت من!

۲- در اشعار زیر، آرایه تکرار (واژه آرای) را بیابید.

- الف) عمر ما را مهلت امروز و فردای تو نیست
 ب) دل اگر خداشناسی همه در رخ علی بین
 پ) زمانه قرعه نو می‌زند به نام شما
 ت) گر تو گرفتارم کنی، من با گرفتاری خوشم
 ث) گرم باز آمدی محبوب سیم‌اندام سنگین دل
 ج) بی عمر زنده‌ام من و این بس عجب مدار
 چ) پای استدلالیون چوبین بود
 ح) از ننگ چه پرسی که مرا نام ز ننگ است
 خ) گر اظهار پشیمانی کند گردون مشو ایمن
 د) یک عمر پریشانی دل، بسته به مویی است
 ذ) هر کجا دردی است درمانیش هست
- من که یک امروز مهمان توام، فردا چرا؟
 به علی شناختم من به خدا قسم خدا را
 خوشا شما که جهان می‌رود به کام شما
 و ر خوار چون خارم کنی، ای گل بدان خویشم
 گل از خارم بر آوردی و خار از پای و پای از گل
 روز فراق را که نهد در شمار عمر
 پای چوبین سخت بی تمکین بود
 وز نام چه پرسی که مرا ننگ ز نام است
 که بدعهد از پشیمانی، پشیمان زود می‌گردد
 تنها سر مویی ز سر موی تو دورم
 درد عشق است آن‌که درمانیش نیست

۳- غزلی از دیوان حافظ شیرازی بیابید که نمونه مناسبی برای کاربرد واج آرای و واژه آرای باشد؛ سپس مشخص کنید، کدام واج‌ها و واژه‌ها در ایجاد این آرایه‌ها، مؤثر هستند.

سؤال‌های امتحانی

- ۱- جایگاه تکرار واج و واژه را در زبان عادی و ادبی بررسی کنید.
 ۲- شاعران و نویسندگان از «تکرار» به چند شکل استفاده می‌کنند؟ با ذکر مثال.
 ۳- این سخن که «آن‌چه در تکرار اهمیت دارد، جنبه موسیقایی و آوایی سخن است نه شکل نوشتاری واژگان» یعنی چه؟ توضیح دهید.
 ۴- در بیت‌ها و عبارات زیر واج آرای و واژه آرای (تکرار) را بیابید.

- الف) قیامت قامت و قامت قیامت
 ب) ای داد به داد دل ما کس نرسید
 پ) صدای سنگین سکوت در سرسرا پیچیده بود.
 ت) زین بی‌خردان سفله بستان
 ث) به یاد یار و دیار آن‌چنان بگریم زار
 ج) نماز خونین حماسه چهارده‌ساله مرا / وسعت وسیع کدام سجاده گسترده شد؟
 چ) من مانده‌ام مهجور از او، دلخسته و رنجور از او
- قیامت می‌کند این قد و قامت
 از بس که بلند بود داد دل ما
 داد دل مردم خردمند
 که از جهان ره و رسم سفر براندازم
 وسعت وسیع کدام سجاده گسترده شد؟
 گویی که نیشی دور از او، در استخوانم می‌رود

۵- در کدام گزینه «واج آرای» وجود دارد؟

- (۱) تو با من به بیداد کوشی همی
 (۲) ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز
 (۳) اندر طلب طعمه پر و بال بیاراست
 (۴) مرا مادرم نام، مرگ تو کرد

پاسخ تمرین

الف) تکرار واژه خیال - کس / ب) تکرار صامت‌های / ک، / ب، / ن /

پاسخ خودارزیابی

- ۱- الف) تکرار صامت / س / ب) تکرار مصوت / ا /
 پ) تکرار صامت / س / ت) تکرار صامت / ش / مصوت / ی /
- ۲- الف) تکرار واژه‌های «امروز»، «فردا» ب) تکرار واژه‌های «علی» و «خدا» پ) تکرار واژه «شما»
 ث) تکرار واژه‌های «خار»، «پا» ج) تکرار واژه «عمر» چ) تکرار واژه «چوبین»
 خ) تکرار واژه «پشیمانی» د) تکرار واژه‌های «سر»، «مو» ذ) تکرار واژه‌های «درد»، «درمان»
- ۳- روشن از پرتو رویت نظری نیست که نیست
 ناظر روی تو صاحب‌نظرانند آری
 اشک غم‌ناز من از سرخ برآمد چه عجب
 تا به دامن ننشیند ز نسیمش گردی
 تا دم از شام سر زلف تو هر جا نزنند
 من از این طالع شوریده به رنجم ورنه
 از خیال لب شیرین تو ای چشمه نوش
 مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز
 شیر در بادیه عشق تو روباه شود
 آب چشمم که بر او منت خاک در توست
 از وجود قدری نام و نشان هست که هست
 غیر از این نکته که حافظ ز تو ناخشنود است
 تکرار عبارت «نیست که نیست».
- منت خاک درت بر بصری نیست که نیست
 بر گیسوی تو در هیچ سری نیست که نیست
 خجل از کرده خود پرده‌داری نیست که نیست
 سیل خیز از نظرم رهگذری نیست که نیست
 با صبا گفت و شنیدم سحری نیست که نیست
 بهره‌مند از سر کویت دگری نیست که نیست
 غرق آب و عرق اکنون شکری نیست که نیست
 ورنه در مجلس رندان خبری نیست که نیست
 آه از این راه که در وی خطری نیست که نیست
 زیر صد منت او خاک دری نیست که نیست
 ورنه از ضعف در آن جا اثری نیست که نیست
 در سراپای وجودت هنری نیست که نیست

پاسخ سؤال‌های امتحانی

- ۱- تکرار در زبان عادی پسندیده نیست اما در زبان ادبی، تکرار بر جاذبه و کشش و گوش‌نوازی سخن می‌افزاید.
- ۲- به سه شکل: تکرار واژه، واج، کل عبارت یا جمله یا مصراع
 تکرار واج یا صدا ← رشته تسبیح اگر بگسست معذورم بدار / دستم اندر ساعد ساقی سیمین ساق بود (واج «س»)
 تکرار واژه ← کان چنان ماهی نهان شد زیر میغ / ای دریغا، ای دریغا، ای دریغ (ترکیب «ای دریغ»)
 تکرار کل عبارت یا جمله یا مصراع:
- با من بودی منت نمی‌دانستم / تا من بودی منت نمی‌دانستم
 رفتم چو من از میان تو را دانستم / با من بودی منت نمی‌دانستم
- ۳- از آن جایی که در زبان فارسی بعضی از واج‌ها چند شکل نوشتاری دارند اما صدای واحدی دارند، در شمارش تکرار این نوع واج‌ها به شکل متفاوت نوشتاری آن‌ها توجه نمی‌کنیم، بلکه صدا یا آوای برخاسته از تلفظ آن‌ها است که آرایه تکرار یا واج‌آرایی را به وجود می‌آورد؛ مانند:
- واج / ه، / ح / در عبارت: ای تکیه‌گاه و پناه / زیباترین لحظه‌های / پرصمت و پرشکوه
- ۴- الف) تکرار واژه‌های «قامت» و «قیامت»
 پ) واج‌های / س، / ص /
 ث) مصوت / ا / ؛ صامت / ر /
 ج) مصوت / و / ؛ صامت / ر /
- ب) واج / د / ؛ واژه «داد»
 ت) مصوت / ی / ؛ صامت / د /
 ج) مصوت / ی / ؛ صامت / س /
- ۵- گزینه «۴»، واج‌های / م، / ر /

سؤال‌های چهارگزینه‌ای

۱- در کدام گزینه نوع تکرار با دیگر گزینه‌ها متفاوت است؟

۱) پس هستی من ز هستی اوست	تا هستم و هست، دارمش دوست
۲) کآنچنان ماهی نهان شد زیر میغ	ای دریغ، ای دریغ، ای دریغ
۳) مه روی تو، شب موی تو، گل بوی تو دارد	گلزار جهان خرمی از روی تو دارد
۴) ستون کرد چپ را و خم کرد راست	خروش از خم چرخ چاچی بخاست

۲- در کدام گزینه «واج آرای» با تکرار صامت «ر» احساس می‌شود؟

۱) سر چشمه شاید گرفتن به بیل	چو پر شد نشاید گذشتن به پیل
۲) حبیب خدای جهان‌آفرین	نگه کرد بر روی مردان دین
۳) زمانه قرعه نو می‌زند به نام شما	خوشا شما که جهان می‌رود به کام شما
۴) چو شد روز رستم بیوشید گبر	نگهبان تن کرد بر گبر ببر

۳- در کدام بیت «واژه آرای» به کار نرفته است؟

۱) غزال اگر به کمند او فتد عجب نبود	عجب فتادن مرد است در کمند غزال
۲) چه نماز باشد آن را که تو در خیال باشی	تو صنم نمی‌گذاری که مرا نماز باشد!
۳) بی شب زلف درازت بر من آشفته‌دل	لحظه روز و روز هفته، هفته ماه است ای صنم
۴) به می سجاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید	که سالک بی‌خبر نبود ز راه و رسم منزل‌ها

۴- در کدام گزینه «واج آرای مصوت کوتاه» کاملاً مشهود است؟

۱) اول دفتر به نام ایزد دانا	صانع پروردگار حیّ توانا
۲) رشته تسبیح اگر بگسست معذورم بدار	دستم اندر ساعد ساقی سیمین‌ساق بود
۳) آن که یک جرعه می از دست تواند دادن	دست با شاهد مقصود در آغوشش باد
۴) به یاد یار و دیار آن‌چنان بگریم زار	که از جهان ره و رسم سفر براندازم

۵- در کدام بیت آرایه واج آرای کم‌تر احساس می‌شود؟

۱) شبی چون شبه روی شسته به قیر	نه بهرام پیدا نه کیوان نه تیر
۲) ستاره‌ای بدرخشید و ماه مجلس شد	دل رمیده ما را انیس و مونس شد
۳) تا نگردي آشنا زین پرده رمزی نشوی	گوش نامحرم نباشد جای پیغام سروش
۴) عشق می‌ورزم و بدین تدبیر	نام خود یادگار خواهم کرد

۶- در کدام گزینه واج آرای با مصوت بلند «ا» دیده نمی‌شود؟

۱) به یاد یار و دیار آن‌چنان بگریم زار	که از جهان ره و رسم سفر براندازم
۲) نیست بر لوح دلم جز الف قامت یار	چه کنم حرف دگر یاد نداد استادم
۳) هر آن که جانب اهل وفا ننگه دارد	خداش در همه حال از بلا ننگه دارد
۴) گفته بودم چو بیایی غم دل با تو بگویم	چه بگویم؟ که غم از دل برود چون تو بیایی

۷- کدام گزینه واج آرای را در مضمونی جنگی و حماسی به کار نبرده است؟

۱) ستون کرد چپ را و خم کرد راست	خروش از خم چرخ چاچی بخاست
۲) ز سم ستوران در آن پهن‌دشت	زمین شش شد و آسمان گشت هشت
۳) به خونم گر بیالاید دو دست نازنین شاید	نه قتلیم خوش همی آید که دست و پنجه قاتل
۴) به دست سواری که دارد هنر	سپه‌بدر و گرد و پرخاشختر

۸- در کدام گزینه تکرار واژه به تعداد کم‌تری مشاهده می‌شود؟

- (۱) ای جانِ جانِ جانِ جان، ما نامدیم از بهر نان
 (۲) مرده بدم زنده شدم گریه بدم خنده شدم
 (۳) چشمه خورشید تویی سایه‌گه بید منم
 (۴) گفت که سرمست نه‌ای رو که از این دست نه‌ای
- برجه گذارویی مکن در بزم سلطان ساقیا
 دولت عشق آمد و من دولت پاینده شدم
 چون که زدی بر سر من پست و گدازنده شدم
 رفتم و سرمست شدم وز طرب آکنده شدم

پاسخ‌سؤال‌های چهارگزینه‌ای

۱- گزینه «۴» نوع تکرار، واج‌آرایی حروف «ج» و «خ» است؛ اما در سایر گزینه‌ها، تکرار واژه صورت گرفته است.

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه (۱): هستی، هست

گزینه (۲): دریغ

گزینه (۳): روی، تو

با تکرار ۷ بار

۲- گزینه «۴»

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه (۱): غزال، کمند، عجب

گزینه (۲): نماز، تو

گزینه (۳): روز، هفته

مصوت «ی» ۶ بار تکرار شده است.

۴- گزینه «۱»

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه (۱): واج «ش»، مصوت َ

گزینه (۲): واج «س»

گزینه (۳): واج «ش»

۵- گزینه «۴»

۶- گزینه «۴»

مضمون بیت عاشقانه است نه حماسی.

۷- گزینه «۳»

بررسی سایر گزینه‌ها:

۸- گزینه «۳»

گزینه (۱): جان

گزینه (۲): بدم - شدم

گزینه (۴): سرمست

کارگاه تحلیل فصل

۱- شعر زیر را بخوانید و جدول را کامل کنید.

خانه‌ای می‌ساخت سقراط حکیم
آمدند از ره، رفیق و آشنا
نیست در خورد تو، ای صاحب‌نظر
این قفس نبود مقام چون تو کس
بارگاهی باید و کاخی عظیم
همچو پروانه به گرد روی شمع؟
عارفان را خانه آلا خاک نیست
خانه‌ای در خورد یاران ساختم
بام خود تا عرش می‌افراشتم
چون صدف، کمیاب و چون در، پُربهاست

«نیزه سعیدی = نیزه هیرفرایی»

در کتاب آمد که در عهد قدیم
چون به پایان بُرد کار آن سرا
جمله گفتند: این بنای مختصر
چون توانی زیستن در این قفس؟
بهر مردی چون تو والا و حکیم
در شبستان تو چون آییم جمع
گفت در پاسخ: که ما را باک نیست
خُجره خود گر بدین‌سان ساختم
بیش از این گر یار یکدل داشتم
در حقیقت یار یکدل، کمیاست

موضوع	شرح و توضیح
نوع لحن	
قلمرو زبانی	
قلمرو ادبی	
قلمرو فکری	
نتیجه‌گیری و تعیین نوع	

۲- حکایت زیر را بخوانید و برای هر قلمرو، چند ویژگی استخراج کنید.

«پارسا زاده‌ای را نعمت بیکران به دست افتاد، فسق و فجور آغاز کرد. باری، به نصیحتش گفتم: ای فرزند، دخل، آب روان است و عیش، آسیاب گردان، یعنی خرج فراوان کردن، مسلم کسی را باشد که دخل معین دارد.

چو دخلت نیست، خرج آهسته‌تر کن که می‌گویند ملاحان سرودی

اگر بازاران به کوهستان نیارد به سالی دجله گردد، خشک‌رودی

عقل و ادب، پیش گیر و لهُو و لعب بگذار که چون نعمت سپری شود، سختی بری و پشیمانی خوری. پسر این سخن در گوش نیاورد و بر قول من اعتراض کرد و گفت:

برو شادی کن ای یار دل‌افروز غم فردا، نشاید خورد امروز

دیدم که نصیحت نمی‌پذیرد و دم گرم من در آهن سرد او اثر نمی‌کند. روی از مصاحبت او بگردانیدم و قول حکما کار بستم که گفته‌اند:

گرچه دانی که نشنوند، بگوی هر چه دانی تو نیک خواهی و پند

زود باشد که خیره‌سر، بینی به دو پای اوفتاده، اندر بند

دست بر دست می‌زند که دریغ نشنیدم حدیث دانشمندان» «گلستان سعیدی، باب هفتم»

قلمرو زبانی	قلمرو ادبی	قلمرو فکری

۳- نمونه‌های زیر را از دید حس و حال فضای شعری و عاطفی بررسی کنید.

وندر نهان سرشک همی باری
بود آن که بود خیره چه غم داری
فلک را سقف بشکافیم و طرحی نو دراندازیم

«رودکی»

«حافظ»

الف) ای آن که غمگنی و سزاواری
رفت آن که رفت و آمد آن که آمد
ب) بیا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم

پ) این مطرب از کجاست که برگفت نام دوست
دل زنده می‌شود به امید وفای یار
ت) جامی است که عقل آفرین می‌زندش
این کوزه‌گر دهر چنین جام لطیف
ث) خروشید کای فرخ اسفندبار
ج) وقت را غنیمت دان آن قدر که بتوانی

تا جان و جامه بذل کنم بر پیام دوست
جان رقص می‌کند به سماع کلام دوست **«سعی»**
صد بوسه ز مهر بر جبین می‌زندش
می‌سازد و باز بر زمین می‌زندش **«ثیام»**
هماوردت آمد مشو باز جای **«فردوسی»**
حاصل از حیات ای جان یک دم است تا دانی **«هافظ»**

۴- در بیت‌های زیر، نمونه‌های واج‌آرایی و واژه‌آرایی را بیابید.

گوشه گرفتم ز خلق و فایده‌ای نیست
ما چون ز دری پای کشیدیم، کشیدیم
دل نیست کبوتر که چو برخاست، نشیند
در زلف تو بند بود داد دل ما
ای داد به داد دل ما کس نرسید
نه من ز بی‌عملی در جهان ملولم و بس
اگر جنگ خواهی و خون ریختن
بگو تا سوار آورم زابلی

گوشه چشمت بلای گوشه‌نشین است **«سعی»**
امید ز هر کس که بریدیم، بریدیم
از گوشه بامی که پریدیم، پریدیم **«وهشی بافتی»**
در بند کمند بود داد دل ما
از بس که بلند بود داد دل ما **«قیصر امین‌پور»**
ملالت علما هم ز علم بی‌عمل است **«هافظ»**
بر این گونه سختی بر آویختن
که باشند با خنجر کابلی **«فردوسی»**

پاسخ کارگاه تحلیل فصل ۱

۱- نوع لحن: روایی - داستانی / با آهنگ نرم و کشش آوایی همراه است؛ لحن باید میل و رغبت شنونده را به شنیدن ادامه سخن برانگیزد و شوقی همراه با انتظار در ذهن پدید آورد.

قلمرو زبانی: ۱) کاربرد کهن واژه‌هایی از قبیل: سرا (خانه)، جمله (همه)، توانی زیستن، بدیشان / ۲) کاربرد چون به معنای چگونه و بهر به معنای برای قلمرو ادبی: ترادف: رفیق و آشنا / استعاره: قفس / جناس: جمع و شمع / تشبیه: دوستان به پروانه و سقراط به شمع / شبکه معنایی (مراعات نظیر): ذر، صدف، کیمیا، پرپها / مثل: استفاده از مثل در بیت آخر / قالب شعر مثنوی (هر بیت قافیه مستقل دارد).
قلمرو فکری: ۱) در این حکایت، نگرش حکمی و تعلیمی کاملاً مشهود است. / ۲) بی‌ارزش بودن دنیا و تعلقات دنیایی نزد عارفان / ۳) دوست موافق و بی‌ریا مانند کیمیا است و چون ذر گران‌قیمت.
نتیجه‌گیری و تعیین نوع:

۱) نوع متن: نمونه‌ای از متن‌های تعلیمی - عرفانی است. / ۲) داشتن دوست موافق، بی‌ریا و یکدل ثروتی است تمام‌نشده و بسیار گران‌قدر. / ۳) تعلقات دنیا ارزش زیادی ندارند. / عارفان به دنیا تعلق خاطر ندارند.

۲- قلمرو زبانی: الف) سطح واژگانی: پارسازاده: مشتق - مرکب / بی‌کران: مشتق / فسق و فجور: تناسب / ب) سطح نحوی: کاربرد «را» به معنای برای / شکل مشترک بین مضارع التزامی و اخباری (بری، خوری، شود) / کاربرد تاریخی فعل ماضی ساده: بگردانیم، اوفتاده / جمله‌ها کوتاه است. / کاربرد کهن: ملاح

قلمرو ادبی: ۱) نثر مسجع است، دارای سجع‌هایی مانند: روان و گردان / ۲) تضاد: خرج، دخل / شادی، غم / ۳) تناسب: امروز، فردا / ۴) مثل: اگر باران به کوهستان نبارد ... / ۵) کنایه: دم گرم من در آهن سرد او اثر نمی‌کند. / ۶) تضاد: گرم، سرد / ۷) مجاز: دم (سخن گفتن، نفس) / ۸) تشبیه: دخل به آب و عیش به آسیاب

قلمرو فکری: ۱) حکایت، تعلیمی و اندرزگونه است. / ۲) قدر نعمت‌ها را بدانیم. / ۳) هشیار باشیم و لحظه‌ها را به عیش و نوش نگذرانیم (قدر عمر را بدانیم و لحظات را غنیمت بشماریم). / ۴) از گفته بزرگان و حکیمان پند بگیریم (پندپذیری). / ۵) پشیمانی سودی ندارد. / ۶) امر به معروف و نهی از منکر را انجام دهیم، اگرچه گوش شنوایی نداشته باشند. / خرج بیش از دخل باعث پشیمانی است.

۳- الف) حالت غم و اندوه (وزن سنگین و غم‌انگیز است). / ب) حالت شادی و نشاط (امید به آغازی دوباره، وزن ضربی و شاد است). / پ) امید و سرزندگی (وزن آرام، نرم و لطیف است). / ت) نگرش حکیمانه (وزن آرام و سنگین است). / ث) بار حماسی دارد. (حالت خشم، وزن و آهنگ کوبنده، تند و ضربی دارد). / ج) محتوای پند و اندرز دارد (حالت قدردانی و قدرشناسی، وزن ضربی و تند است).

۴- واژه‌آرایی (گوشه)

واژه‌آرایی کشیدیم / بریدیم / پریدیم

واژه‌آرایی عبارت داد دل ما

واج‌آرایی «ع»، «ل» و «م»

واج‌آرایی «خ»